

ПІДДЯЧИЙ Микола Іванович
головний науковий співробітник відділу STEM-освіти
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних
наук України, доктор педагогічних наук, професор
pminapn@gmail.com

АКАДЕМІК ІВАН АНДРІЙОВИЧ ЗЯЗЮН: МИНУЛЕ У СУЧАСНОМУ

У сучасному авторитетність Івана Андрійовича проявляється в його істинних учнях, колегах, послідовниках по відношенню до його непересічної Особистості і здобутих наполегливою працею надбань, а також у їх вчинках, результатах роботи, примноженні наукових розроблень та реалізації освітніх проєктів особистісного і суспільного характеру... «...рашизм є тимчасовим явищем, оскільки люди підійшли до відповідального періоду життя на планеті – пізнанні самих себе та розумінні необхідності єдності світу, що дозволить перетворити гармонію сукупного духовного та інтелектуального ресурсу і його творчої енергії у вирішальний фактор еволюційного поступу...».
<https://lib.iitta.gov.ua/730502/> <https://lib.iitta.gov.ua/732038/>

Цей незначний науково-публіцистичний обрис спогадів про академіка Івана Зязюна має узагальнюючий вигляд, стислий зміст, що вимальовується в моїх думках, уяві і планах розвитку особистості та суспільства на підґрунті нашої співпраці, яка супроводжувалася добрими стосунками. Сподіваюся, що Творець спрямує мене на написання спогадів про мудру, талановиту, порядну, працьовиту, професійну, непересічну, патріотично налаштовану Особистість – яким був Іван Андрійович.

Із висоти років з особливою сердечністю та душевною теплотою згадую спілкування і співпрацю із чудовою людиною, учителем і наставником, Міністром, академіком і колегою Іваном Андрійовичем Зязюном. Він звернув на мене увагу в час, коли мені це було дуже потрібно, запропонувавши розроблення докторського дисертаційного дослідження, допомагаючи таким чином розвиватися у життєвому просторі, переборюючи важкі періоди життя та переосмислюючи буття. Любив і поважав його, звертався за мудрою порадою, усвідомлюючи і оцінюючи неймовірну працездатність у досягненні поставленої мети – розвитку впродовж життя. Сформований і «вікарбуваний» стиль життя він передавав «обраним» в ім'я розвитку особистості і суспільства та зміцненню держави України.

Зазначу, що мій шлях назустріч авторитету в освіті і науці доктору філософських наук, професору, академіку, міністру Івану Андрійовичу Зязюну був довгим у часі і тернистим, а шлях пізнання його сутності подовжується дотепер. В одній із розмов з мною, коли наші відносини вже були добродушними і щиросердними, Іван Андрійович сказав: «Між моєю батьківщиною – селом Пашківка, Чернігівської області та твоєю – смт. Згурівка, Київської області всього-навсього 73 кілометри і в молоді роки я з приємністю пройшов би цей шлях за 15 годин, а якщо їти назустріч один одному – це б зайняло 7 з половиною годин» (Іван Андрійович мав досвід пізнання відношення людей до природи, землі, професійної і домашньої сільської роботи та рівня їх життя на Полтавщині, подорожуючи пішки з Федором Моргуном на значній відстані від села до села).

Свою педагогічну діяльність я розпочав у 1982 році, а наукову у другій половині 90-х років після знайомства в Міністерстві освіти і науки України із авторитетним фахівцем в освіті і науці, кандидатом педагогічних наук, старшим науковим співробітником Тименком Миколою Петровичем, який познайомив мене із доктором психологічних наук, професором, академіком НАПН України Іваном Дмитровичем Бехом. Саме вони запросили мене у коло науковців, що розробляли підготовку особистості до життя і праці на вікових етапах.

Маючи педагогічний стаж 20 років та науковий ступінь кандидата педагогічних наук, працюючи на посаді директора Бориспільського міжшкільного навчально-виробничого комбінату у 2002 році отримав запрошення для розроблення докторської дисертації від І.А. Зязюна, яке здійснював у взаємодії з освітянами, науковцями, управлінцями та законодавцями. Напряма, який розроблявся, стосувався теоретико-методичних засад підготовки старшокласників до професійної діяльності в умовах профільного навчання.

12 років (2002-2014 рр.) тісної освітньо-наукової співпраці та «неформального» спілкування з академіком Зязюном промайнули як одна мить. Особливо насичений подіями і науково-практичними заходами був період, коли у мене була унікальна можливість зустрічатися з Іваном Андрійовичем, як правило, два рази на тиждень (один раз в Інституті, а другий – на природі) де він, гармонізуючи єство, був особливим і неповторним у компанії непересічних людей, з якими ми зустрічалися, і які були захоплені його Особистістю. З приємністю відмічу, що Іван Андрійович відчував Природу, знав назву співаючої пташки, травинки, билінки й деревинки що росли. Він добродушно кепкував з мене коли я щось про їх не знав – «Коля, ти ж сільський хлопець, а не знаєш...».

З приємністю констатуємо, що він авансом приділив багато уваги моєму розвитку, оскільки відчував і усвідомлював, що праця колективу, у якому я працював, потрібна людям і державі. Це дозволило нам усвідомлювати сутність навчально-виховного процесу на новому рівні та ефективніше працювати у напрямі роз-

витку особистості на вікових етапах. У нашій тісній творчій співпраці, за ініціативи Івана Андрійовича, з 2003 до 2014 рр. було розроблено теми та окреслено перспективні напрями, які пізніше відображено у фундаментальних і прикладних розробленнях та авторських свідоцтвах.

Як співпраця академіка Зязюна і професора Піддячого аналізувалася, оцінювалася і сприймалася зі сторони, у своїх спогадах (Микола Іванович Піддячий: особистість, педагог, вчений: бібліогр. покажч. / НАПН України: Ін-т педагогіки, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд. Штома Л. Н.; наук. ред.: Бех І. Д., Пономаренко Л. О.] зазначають:

- почесний академік НАПН України, доктор педагогічних наук, професор Валентин Васильович Рибалка: «Плідною стала Ваша наукова дружба з академіком Іваном Андрійовичем Зязюном, іншими співробітниками очолюваного ним Інституту, з психологами нашого відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України»;

- доктор педагогічних наук, професор Лавриненко Олександр Андрійович: «Не випадково доля звела Вас із моїм рідним дядьком – академіком Іваном Андрійовичем Зязюном, якого оточували завше виключно талановиті педагоги-добротворці. Саме Ви, у науковому і неформальному спілкуванні з ним, творили найдосконаліший і найгуманніший досвід взаємодії із людським середовищем. Навіть у складних життєвих ситуаціях, що почасти траплялися у Вашому тернистому поступі, Іван Андрійович завжди переживав за Вас, відчуваючи помічений ним парадокс Ісуса Христа: «Чим більше добротворення людям, тим більше гвіздків у моє тіло й мою душу»».

Талант Івана Андрійовича проявлявся у всьому за що він брався. У особистісному життєвому вимірі я був частим свідком приділення значної уваги і проявлення нечуваного терпіння «надзвичайно енергійному» онуку Роману, що дало прекрасні результати на шляху його розвитку, становлення і соціалізації на вікових етапах. Хороші результати давалися академіку засобом власних неймовірних зусиль впродовж всього життя. Наприклад, у освоєнні засобів забезпечення життєдіяльності: 1) відмінно освоїв сучасний комп'ютер; 2) у співпраці із фахівцями, що задіяні на відборі сучасного комп'ютерного обладнання, вмів визначити рівень його якості. Це дозволило йому бути незалежним у продуктивному розробленні власних наукових праць та реалізації освітніх проєктів із 2002 року.

Не дивлячись на неспровоковану війну Росії проти України, вважаю за потрібне описати ще один факт, що вплинув на мене у подальшому житті і, сподіваюся, буде корисний для аналізу, особливо після нашої перемоги над росіянами. Зазначу, що маємо усвідомлювати наступний етап україно-російських «баталій» – переміщення війни у відносно невидимий простір світовідчуття, світобачення, світобудови. Перше напруження у освітньо-наукових стосунках між російськими та українськими представниками Міжнародної слов'янської академії освіти імені Яна-Амоса Коменського особисто відчув у 2005 році на IV конгресі академії. Коли у моєму виступі акцентувалася увага на необхідності розбудови національної школи, за що був нещадно розкритикована

ний «високопоставленим» представником російської делегації. Разом з тим, проєкт рішення IV та V Конгресів готувався у Москві і був не на користь України, а в окремих смислових утвореннях антиукраїнським. Не зважаючи на це, за ініціативи Івана Андрійовича, моє міжнародне визнання як освітянина і науковця прийшло у 2006 році. На V конгресі, що проходив у Московському державному університеті імені М.В. Ломоносова, за поданням від України із формулюванням «За вагомий внесок у розвиток освіти і педагогічної науки» був обраний членом-кореспондентом.

Життєва і професійна ситуація навколо непересічної Особистості академіка Зязюна була не завжди прозорою і зрозумілою для мене і нього. Відчуваю, що прийшов час описати хоча б один факт моїх добрих стосунків із Іваном Андрійовичем, оскільки в ньому є інтрига через відсутність відповіді на одне запитання: «Чому, знаючи мої життєві принципи (працювати за запрошенням лише у добродушній, професійній команді і з нею досягати продуктивних результатів), на повному серйозі (віджартуватися мені не вдалося), два рази Іван Андрійович просив мене не подавати документи на конкурс директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, який він з командою створював і, на моє глибоке переконання, мав бути його «пожиттєвим» директором. Нехай це залишається для читача інтригою, яку, можливо, глибше розкрию у наступних публікаціях про академіка Зязюна, як і інші події та факти, відомі мені з розповідей Івана Андрійовича.

У цій частині публікації окреслю деякі фрагменти стратегічного багатовекторного науково-практичного мислення академіка Зязюна та членів його команди, яке ми старалися осмислити та послідовно, системно і продуктивно зреалізувати у освітньо-науковому просторі із 2002 року до цього часу з метою розвитку особистості, гармонізації суспільства та поетапної системної підготовки продуктивних сил до вироблення валового внутрішнього продукту (ВВП) України як засобу її національної безпеки:

1) природа і сутність людини проявляється у процесі еволюційної зміни станів природного, особистісного та суспільного характеру;

2) людина може благополучно існувати лише в гармонії з природою, цілісно розглядаючись в космічному, біологічному, психічному, соціальному, культурному та цивілізаційному вимірах;

3) завдання розвитку особистості та громадянського суспільства знаходяться у вимірі буття соціуму, впливу людини на природу, способів пізнання людиною світу та себе;

4) підготовка до праці є складовою національної безпеки, оскільки через її результати відбувається захист людини, сім'ї, народу, цілей, ідеалів, цінностей, традицій, укладу життя, культури, прав і обов'язків, основних свобод;

5) поліваріантні концепції розвитку враховують устрій внутрішнього світу людини, структурування суспільства з певними характеристиками для них відносинами та сукупностями зв'язків форм природи;

6) розвиток особистості відбувається в процесі самотворення та творення культури в результаті чого набуваються вищі життєві цінності та формуються індивідуально-психологічні якості;

7) будучи основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, праця виступає провідним фактором соціогенезу,

а значить як процесу історичного та еволюційного виникнення і формування людського суспільства, так і його класового структурування;

8) в особистісному вимірі праця є засобом самовираження та самоствердження, реалізації інтелектуального та творчого потенціалу, формування психологічного досвіду, розвитку почуття моральної гідності;

9) ринок праці має свої закони, закономірності та принципи;

10) в умовах розбудови громадянського суспільства державні інституції та бізнес на культурологічній основі в процесі інтеграції мають виконувати волю громадян, захищаючи їх інтереси;

11) розробку та впровадження освітніх навчально-виховних систем у відповідності до цілей освіти і мети навчання ускладнюватиме процес глобалізації з інноваційним швидкозмінним типом прогресу;

12) вибір освітніх складових з міжнародної практики має відбуватися як на основі їх ефективності в міжнародному освітньому просторі, так і на підґрунті освітньої, суспільної і соціально-економічної політики держави, базованій на тенденціях розвитку в Україні та світі;

13) від рівня розвитку і характеру продуктивних сил, складності та досконалості знарядь виробництва залежить результативність суспільної праці;

14) у процесі організації навчання та виховання, спрямованому на виконання учнем лінійних і нелінійних освітніх, життєвих і трудових завдань сучасна школа має бути єдиною, науковою, трудовою, політехнічною, патріотичною, естетичною;

15) забезпечити виконання освітніх завдань мають вчителі, фахова підготовка яких дозволить сформувати високий рівень життєдіяльності та розвиток якостей і цінностей, необхідних для співпраці із соціально-трудовим простором в умовах високотехнологічного середовища;

16) важливо розвивати в свідомості молодого покоління почуття патріотизму та здатність відстоювати національні інтереси;

17) різновекторність життєвого простору людини формує її рівень психологічного досвіду;

18) забезпечити поступ суспільства та динаміку розвитку держави можуть фахівці з багатограним психологічним досвідом, який на всіх етапах онтогенезу у побудові особистісної траєкторії має аналізуватися та структурується за якісними і ціннісними ознаками;

19) поступ особистості знаходиться в прямій залежності від учителя, який створює передумови неперервного розвитку, зростання, дозрівання у відповідності із закономірностями і тенденціями розвитку природи, людини, суспільства та світу;

20) компетентності є набутими в результаті діяльності характеристиками, які в узагальненому вигляді можуть представлятися так – 1) ключові, 2) за видами діяльності, 3) у сфері суспільного життя, 4) у галузях суспільного знання, 5) у галузях суспільного виробництва, 6) за складовими психологічної сфери, 7) у сфері здібностей, 8) за рівнем соціальної зрілості і статусу;

21) соціально-професійна орієнтація (трудова діяльність та її інфраструктура, праця людини, професійна культура, професійна орієнтація, господарювання у побуті, підприємницька діяльність,

соціально-професійна взаємодія на ринку праці) має сформувати готовність до реалізації особистісних і громадянських значущих цілей в умовах глобалізованого простору завдяки підвищенню рівня конкурентоспроможності людини;

22) структура, зміст й обсяг інформації соціально-професійно орієнтаційного характеру для вищої школи та системи підвищення кваліфікації розробляються відповідно до цілей освіти, мети навчання, засобів навчально-виховної діяльності згідно з усвідомленими потребами людини, її світоглядними і громадянськими цінностями і сформованими якостями, а також перспективами розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва.

З огляду на закономірні зв'язки між метою, засобами та результатами соціально-професійно спрямованого навчання й умовами їх застосування увага приділяється таким основним складовим змісту освіти й вимогам до підготовки учнів в основній та старшій школі:

Трудова діяльність та її інфраструктура: закони управління трудовою діяльністю; мета, завдання, види, класифікація й об'єкти, на які спрямована діяльність; регіональні та державні об'єкти докладання трудової діяльності; шляхи й форми забезпечення трудовими ресурсами (продуктивними силами); соціальна значущість та економічні результати трудової діяльності; природо збереження.

Праця людини: предмети та знаряддя праці; професії та трудовий процес у найпоширеніших сферах діяльності; вплив наявних умов на результати праці; морально-етичні норми поведінки у процесі праці.

Професійна культура: організація трудового процесу; розвиток професійної творчості; дотримання трудової етики; здоров'язбереження.

Професійна орієнтація: оптимізація процесу свідомого професійного самовизначення з урахуванням індивідуально-психологічних властивостей, характеристик і показників професійної придатності на основі структури ринку праці; формування компетентностей для визначення, реалізації та коригування професійної траєкторії, зважаючи на показники і критерії професійної придатності та відповідності потребам ринку праці в кадрах.

Господарювання у побуті: використання наявних засобів у процесі ведення домашнього господарства; аналіз стану сімейної економіки та методи і технології її зростання.

Підприємницька діяльність: організація праці; структура; умови реалізації; критерії оцінювання.

Соціально-професійна взаємодія на ринку праці: планування процесу з визначенням кінцевої мети та методів і технологій його протікання; організація процесу; зворотній зв'язок і проміжний контроль у протіканні процесу; оперативне регулювання і корегування; особистісне саморегулювання та суспільний вплив; аналіз отриманих результатів.

Вища школа та підвищення кваліфікації. Структура, зміст й обсяг інформації соціально-професійно розвивального характеру для вищої школи, системи підвищення кваліфікації та освіти протягом усього життя розробляються відповідно до цілей освіти, мети навчання, засобів навчально-виховної діяльності згідно з

усвідомленими потребами людини, її світоглядних і громадянських якостей, а також перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва. Головною метою соціально-професійного розвитку особистості на етапах вікового розвитку є приведення у відповідність фахового та посадово-функціонального рівня компетентностей із потребами й вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі культурного і соціально-економічного розвитку. У процесі підвищення кваліфікації соціально-професійний розвиток особистості збільшує міру усвідомлення фахових завдань, способів і технологій їх найпродуктивнішого розв'язання у предметній діяльності, а отже, завдяки усвідомленню, пізнанню, освоєнню на вищому рівні відбувається процес висхідного руху ступеня фахової підготовленості.

Варто підкреслити, що у процесі підготовки особистості до життя та праці соціально-професійний розвиток особистості вирішує проблеми налагодження закономірних зв'язків між ціллю і наявними засобами навчально-виховної діяльності, а також між педагогічними засобами і результатами їх застосування. Дослідження суперечностей цих взаємозв'язків та вирішення основних завдань відбувається шляхом проектування, реалізації та оцінки його продуктивності через: умови перебігу педагогічних процесів; структурні елементи видів педагогічної діяльності; критерії; вимоги; межі; функції.

Висновки:

Проектування та реалізація системи підготовки особистості до життя і праці знаходиться в прямій залежності від процесів природного та суспільного характеру, які відбуваються на території життєдіяльності певного громадянського суспільства;

Теоретично обґрунтована система підготовки людини до праці в умовах розбудови громадянського суспільства стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової. Такий підхід забезпечує підґрунтя для гармонізованого розвитку особистості, високий рівень її самоорганізації і самоуправління в процесі життя та праці, а також формує уявлення про розподіл праці в умовах інтеграційних процесів на шляху розбудови громадянського суспільства;

Джерелом забезпечення креативності особистості є мотиви самоактуалізації в обраних сферах діяльності. Одним із механізмів виникнення таких мотивів є система соціально-трудова ціннісна орієнтація особистості, педагогів та наставників. В системі домінують роль відіграє гуманістична спрямованість кваліфікованої діяльності фахівця і його соціальна відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки;

В сучасних умовах соціально-економічного господарювання необхідно стимулювати системні процеси на ринку праці, що спрямовані на обслуговування загальнолюдських цінностей та інноваційних технологій матеріального і нематеріального виробництва. З цією метою науковці та практики мають об'єднати зусилля навколо розробки та впровадження диференційованої освітньої моделі, яка забезпечить формування компетентної особистості відповідно до запитів ринку праці за галузевим принципом;

Правильно створені умови праці позитивно впливають на особистість вихованця, розкривають її позитивні риси і властивості, форму-

ють якості і цінності, сприяють вихованню дисциплінованості та відповідальності. Сучасні умови життя вимагають принципових дій та міркувань по суті від фахівців, які знають галузеві проблеми дещо глибше, бачать істотні шляхи їх вирішення, а значить усвідомлюючи необхідні закони, закономірності, принципи, зв'язки і відношення, забезпечують поступ;

Сучасний етап розвитку характеризується одержанням нових знань про соціально-професійний простір на стикові різних наук, зокрема, філософії, логіки, загальної та соціальної психології, педагогіки, соціології, економіки, нейронауки, теорії свідомості, психолінгвістики тощо. У зв'язку з цим, розроблення перспективних проєктів, з метою їх ефективного використання особистістю і громадянським суспільством, можливе в умовах гармонізації освітніх компонентів диференційованих за галузевим принципом у відповідності до цілей, педагогічних засобів і результатів їх застосування;

Викладена інтерпретація підготовки людини до праці в контексті інтеграції освіти і науки України в європейський простір громадянських суспільств дозволяє зрозуміти її особистісну й суспільну значущість, що стимулює розробку та реалізацію стратегії підготовки до соціально-трудоваї взаємодії в умовах як територіальної громади, так і України в цілому.

Рекомендації. На основі визначених перспектив розвитку зміст і організація навчально-виховного процесу в закладах освіти має базуватися на: формуванні вихідних знань і результатів їх застосування; зосередженні педагога на здібностях і психофізіологічних можливостях особистості; диференційованому підході у процесі розподілу навчального навантаження; прогнозуванні гнучкості, ґрунтованій на різних типах і рівнях територіально-місцевої автономії у рамках загальноприйнятих принципів та стандартів якості; відкритості і доступності для суспільства; стимулюванні розвитку здібностей вищого порядку, набутті соціальних, психоемоційних, технологічних, практичних, моторних, художніх та інших умінь; зосередженні педагога на прогресивно-виховному оцінюванні; домінуванні підходів, орієнтованих на активну участь вихованця, його співпрацю і взаємодію з педагогом; перевазі комплексних підходів, які сприяють встановленню зв'язків між теорією та практикою, а також допомозі педагога у застосуванні знань і вирішенні при цьому певних практико орієнтованих завдань; організації особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу; проектуванні наступності у системі безперервної освіти.

Подальші дослідження. З метою покращення системи підготовки людини до життя та праці подальшого дослідження потребує: вивчення закономірних зв'язків між цілями освіти і метою навчання у відповідності до особистісної значущості і суспільної необхідності на даному етапі розвитку; обґрунтування змісту освіти, технологій, форм, методів і засобів підготовки до життя та праці; проектування процесу формування компетентностей як у системному вигляді, так і у відповідності до принципів галузевості суспільного виробництва; розроблення шляхів забезпечення прогнозованих результатів освітньої діяльності; прогнозування кінцевих результатів навчання та перспективності їх застосування.